

Pátkainé Bende Anna

A visegrádi országok válasza a demográfiai kihívásokra – fókuszban a családpolitika

The Response of the Visegrad Countries to Demographic Challenges – Focus on Family Policies

ÖSSZEFOGLALÁS

A visegrádi országok kiemelt céljai közé tartozik a családok védelme és a gyermekvállalás ösztönzése, és ehhez a családpolitika eszköztárát hívják segítségül. A tanulmány a V4 országok családpolitikai intézkedéseit tárja fel és hasonlítja össze a közvetlen és közvetett pénzbeli juttatásokra vonatkozóan. Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia családpolitikai eszköztárában számos egyező elemet találunk: a családi pótlék, az anyasági támogatás, a csecsemőgondozási díj, a gyermekgondozást segítő ellátás, a lakhatási/otthonteremtési támogatás és a családi adókedvezmények egyaránt megtalálhatók eszközeik között. Ugyanakkor eltéréseket is megfigyelhetünk a családpolitikai gyakorlataikban, például a támogatások összegében, a jogosultság feltételeiben. A legfőbb különbség, hogy Lengyelország és Csehország gyakran a jövedelmi helyzettől teszi függővé a támogatások folyósítását, míg Magyarországon és Szlovákiában a legtöbb ellátás alanyi jogon jár. A visegrádi országok családtámogatási rendszerei az elmúlt években számos elemmel bővültek, melyek ma már nemcsak a nagycsaládosokat, hanem az egy vagy két gyermeket nevelő családokat is segítik.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: J11, J13, J18

Kulcsszavak: családpolitika, családtámogatási ellátások, visegrádi országok

SUMMARY

One of the priority goals of the Visegrad countries is to protect families and support childbearing, using the tools of family policies. The study explores and compares family policies elements in the Visegrad countries for direct and indirect cash benefits. There are a number of similar elements in the family policies of the Czech Republic, Poland, Hungary and Slovakia; family allowances, maternity allowances, infant-care allowances, childcare allowances, housing / home allowances and family tax benefits. At the same time, we can observe differences in their practices, such as the number of benefits and the conditions of eligibility. The main difference is that Poland and the Czech Republic often make the payment of benefits conditional on the income situation of families, while in Hungary and Slovakia most benefits are universal. In recent years, the family support systems of the Visegrad countries have been expanded with several elements that now help not only large families but also families with one or two children.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: J11, J13, N30

Keywords: Family policies, family benefits, Visegrad countries

BEVEZETÉS

Napjainkban Európa országainak olyan demográfiai kihívásokkal kell szembenézniük, mint a társadalom előregedése, az alacsony születésszámok, és ezek eredményeként a népesség folyamatos csökkenése. Az időskorúak arányának emelkedése, és ezzel párhuzamosan a munkaképes korúak fogyatkozása számos társadalmi és gazdasági problémát idéz elő (Dursun, 2019; Botos, 2018; Kreiszné et al., 2015). Demény (2016:357) a negatív demográfiai tendenciákat egyértelműen Európa lakosságának alacsony termelékenységére vezeti vissza: „A válság abból ered, hogy kevesebben születnek, mint ahányan meghalnak. A termékenység az Európai Unió 28 tagországának túlnyomó többségében jóval elmarad attól a szinttől, amely a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges.” Amennyiben a kelet-közép-európai országokra tekintünk még aggasztóbb a helyzet, hiszen az Eurostat adatai alapján a termékenységi ráta jelentősen elmarad az egyes nyugat-európai országok mutatóitól (Eurostat, Fertility statistics). A demográfiai problémák mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a család intézményének változásait sem: napjainkra a nők nagyarányú munkavállalásával elterjedtek a kétkeresős családmódok, a hagyományos családi szerepek pedig lassan átalakultak. Korábban ismeretlen, alternatív családformák jelentek meg és terjedtek el, mint például az egyszerű családok és a mozaikcsaládok (Czibere, 2020; Vaskovics, 2014). Ezzel egyidejűleg társadalmunkban olyan jelenségeket tapasztalhatunk, mint a házasság intézményének leértékelődése, a gyermekvállalásról, nemi szerepekről való gondolkodás gyökeres megváltozása, vagy éppen a munka és a család életterületek között kialakuló feszültségek (Horváth-Szabó, 2014).

Hogyan lehet a kedvezőtlen demográfiai trendeket és a család kihívásait kezelni? Számos ország a családpolitika eszközrendszerével próbálja megoldani a demográfiai prob-

lémákat – melyek kisebb-nagyobb mértékben minden európai országban jelentkeznek, ám a családpolitikai intézkedések országonként jelentősen eltérhetnek. Tanulmányom célja, hogy feltárja és összehasonlítsa a Visegrádi Együttműködés országainak családpolitikai gyakorlatait, különös tekintettel a pénzügyi juttatásokra. Elemzésem alapjául azért választottam Magyarországot mellett Csehországot, Lengyelországot és Szlovákiát, mert előzetes ismereteim alapján úgy gondoltam, hogy a V4 országok egyformán gondolkodnak a család intézményéről és hasonló családpolitikával rendelkeznek. Temesváry 2016-os tanulmányában már vizsgálta a témát, azonban a családpolitikai eszközök folyamatos megújulása, bővülése, és a téma aktualitása indokolja a friss elemzéseket. Kutatásom során a következő kérdésekre keresem a választ:

- Melyek azok a családpolitikai elemek, amelyek mind a négy ország gyakorlatában megtalálhatók? Milyen hasonlóságokat mutatnak?
- Milyen eltérések figyelhetők meg a visegrádi négyek családpolitikáját illetően?

Szakirodalmi áttekintésem alapjául családpolitikával kapcsolatos hazai és nemzetközi tanulmányok és folyóiratcikkek szolgáltak, az összehasonlító elemzéshez pedig elsősorban a MISSOC (Mutual Information System on Social protection) 2021-es adatbázisát használtam fel.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Kijelenthetjük, hogy azok a társadalmak tudnak a leginkább fejlődni, melyek a családok stabilitására épülnek (Zimmerman, 1947; Sorokin, 1956). Sorokin (1956) több évezredet és kultúrát vizsgálva arra jutott, hogy a társadalmak összeomlását rendszerint a család intézményének válsága előzte meg. Következésképp a család válsága a társadalom egészének stabilitását is veszélyezteti. Éppen ezért úgy vélem, hogy a bevezetésben ismertett demográfiai problémákat és a család kihívásait társadalmi ügyként kell kezelni, és azokra megfelelő családpolitikai intézkedésekkel válaszolni.

Az alábbiakban feltárom, hogy mit értünk a családpolitika fogalma alatt, és milyen célkitűzésekkel jött létre. Arra is kitérek, hogy mely intézkedéseket soroljuk a családpolitika eszközrendszerébe.

A családpolitika értelmezése

A családpolitikának a szakirodalomban nincs egy egységes meghatározása. Hoffman (2013) szerint a kifejezés alatt a modern jóléti rendszerek meghatározó elemét értjük, amelynek alapvető feladata a családok védelme és támogatása. Lakner (2013:139) definíciójában a családok értékét hangsúlyozza: „a családpolitika a családokat a társadalom, a nemzeti közösség alapértékének tekintő olyan közösségi (állami) politika, amely létező intézmények, hozzáférhető szolgáltatások és hatékony intézkedések rendszerén keresztül

- elősegíti a családok belső stabilitását,
- védi függetlenségét, autonómiáját,
- növeli szociális biztonságát, társadalmi megbecsülését,
- ösztönzi a gyermekvállalást,
- erősíti a kapcsolatot a munka világával.”

Amennyiben konkretizálni szeretnénk a családtámogatási politikák legfontosabb feladatait és céljait, Thevenon (2011) alapján az alábbi célkitűzéseket különíthetjük el:

- Az alacsony jövedelmű gyermekes családok támogatása, és ezáltal a szegénység és a társadalmi kirekesztés csökkentése.
- A gyermeknevelés költségeinek részleges átvállalása, így csökkentve az életszínvonalbeli különbségeket a gyermekes és a gyermektelen családok között.
- Magas színvonalú gyermekgondozási és nevelési-oktatási lehetőségek biztosítása, szem előtt tartva a gyermekek érdekeinek védelmét, és a kisgyermekkorú fejlődés támogatását.
- A foglalkoztatás elősegítése, különös tekintettel a nők munkaerőpiaci részvételének ösztönzésére. További fontos szempont a munka és a család életterületek összeegyeztetésének támogatása, és a családok belső stabilitásának elősegítése.

- A nemek közötti esélyegyenlőség biztosítása.
- A demográfiai problémák kezelése, mint például a termékenységi mutatók javítása a születendő gyermekek számának a növelésével.

A családpolitika eszköztára

A családpolitikának rendkívül széles eszköztára alakult ki, és számos intézkedést találunk a gyakorlatban, melyek más-más célokat szolgálnak. A különböző szerzők eltérő módokon csoportosítják a családpolitikai eszközöket. A legismertebb osztályozás Gauthier (2000) nevéhez fűződik, aki szerint a családpolitikai eszközök – szűkebb értelmezés alapján – magukban foglalják a közvetlen pénzbeli juttatásokat (pl. családi pótlék, lakástámogatás), és a közvetetteket (pl. adókedvezmények); az anyasági és szülési szabadságot; illetve a gyermekek napközbeni, intézményes gondozási lehetőségeit. Ugyanakkor a tágabb értelmezés kiterjeszti a családpolitika eszköztárát minden olyan elemre, mely hatással lehet a családok jólétére, kezdve a családbarát vállalati gyakorlatoktól (pl. rugalmas munkaidő, távmunka), a családjogon át, a különféle szolgáltatásokig (pl. egészségügy, oktatás), kedvezményekig.

Surányi és munkatársai (2010) tanulmányukban a pénzbeli ellátások és adókedvezmények fontosságát hangsúlyozzák, melyet a családpolitikai eszköztár legfontosabb csoportjának tekintenek. A pénzbeli juttatások a gyermekvállaláshoz, gyermekneveléshez kapcsolódnak, és többnyire alanyi jogon járnak. A direkt pénzbeli támogatások csökkentik a szegénységet és anyagilag támogatják a hátrányos helyzetű családokat, de ugyanakkor hozzájárulhatnak a kedvezőtlen demográfiai trendek pozitív irányba történő alakításához is. Gazdasági hatékonyság szempontjából a közvetlen anyagi juttatásoknál is meghatározóbb eszközök az adókedvezmények, hiszen ösztönzik a nők munkaerőpiaci részvételét. A támogatás megvalósulhat a gyermekek után járó jövedelemadó-kedvezmény vagy járulékkedvezmény formájában.

A családpolitika céljait és az alkalmazott intézkedéseket figyelembe véve az egyes országokban jelentős eltérések rajzolódnak ki. Mindannyian egyetértünk abban, hogy a kelet-közép-európai családpolitikai rendszerek eltérnek a nyugat-európai modellektől. Tanulmányomban a visegrádi országok – Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia – családpolitikáját tárom fel a pénzübeli juttatásokra vonatkozóan.

V4 ORSZÁGOK CSALÁDPOLITIKÁJA

Tanulmányomnak nem célja, hogy bemutassa a V4 országok földrajzi adottságait, történelmét vagy éppen gazdasági helyzetét, annyit azonban meg kell említenünk, hogy a visegrádi négyek egymáshoz hasonló adottságokkal, történelmi korszakokkal és társadalmi értékrendszerrel rendelkeznek, melynek következtében hasonló jóléti rendszereket építettek ki a rendszerváltást követően (Inglot, 2008; Haggard–Kaufman, 2008; Temesváry, 2016).

A visegrádi országok számára a család alapvető fontossággal bír: „Egyetértünk abban, hogy a család alapvető, természetes, élő sejte a társadalomnak, melyre minden más közösség és maga a társadalom egésze épül. A család jóléte társadalmopolitikai kérdés, s egyben a nemzet jövőbeni életminőségének záloga. A család az a nemzeti, európai és globális közös nevező, amelyet a legnagyobb gondossággal kell védeni.” (V4 következtetések, 2017).

Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia hasonló jellegű és mértékű demográfiai problémákkal néznek szembe, amelyek leküzdéséhez a családpolitika eszközrendszerét hívják segítségül. A V4 országok parlamenti bizottságai a 2017-es budapesti találkozásukon kijelentették, hogy egyaránt családbarát kormányzásra törekednek, és regionális, nemzeti és helyi szinten is előtérbe helyezik a családok védelmét és támogatását. A családbarát programok és intézkedések végrehajtásán túl európai uniós szinten is

szorgalmazzák, hogy a családok védelme és a gyermekvállalás ösztönzése kiemelt figyelmet kapjon (V4 következtetések, 2017).

2021-ben a visegrádi országok családügyért felelős miniszterei közös nyilatkozatban erősítették meg, hogy a családot tekintik az elsődleges közösségnek, és elkötelezettek a családi értékek mellett. Kinyilvánították, hogy minden lehetséges intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a családok számára megteremtsék a lehető legjobb környezetet, és hangsúlyozták a V4 országok közötti együttműködés – pl. közös kutatások – fontosságát (Joint Declaration of V4 Ministers Responsible for Family Issues, 2021).

A V4 országok családpolitikai intézkedései – közvetlen pénzübeli juttatások

A visegrádi országok családpolitikai eszköztárában számos egyező elemet találunk (Temesváry, 2016). Tanulmányom azokkal a közvetlen és közvetett pénzübeli juttatásokkal foglalkozik, melyek mind a négy országban megtalálhatók, s ezáltal összehasonlításokra alkalmasak. Az elemzés nem terjed ki a többi intézkedés csomagra, pl. a kisgyermekkorai szolgáltatásokra és a családbarát vállalati gyakorlatokra. Kutatásom során elsősorban a MISSOC 2021-es adatbázisát vettem alapul, és ezt egészítettem ki kormányzati dokumentumokban, weblapokon található információkkal. Az egyes támogatások összegét valamennyi ország esetében euróban adtam meg, hogy összehasonlításokat tudjunk végezni.

A közvetlen pénzübeli ellátások közül feltárom a családi pótlék, az anyasági támogatás, a csecsemőgondozási díj, a gyermekgondozást segítő ellátás, valamint a lakáscélú, otthonteremtési támogatások jellemzőit.

Családi pótlék

A visegrádi országok mindegyikében megtaláljuk a családi pótlék típusú ellátásokat, melyek a pénzübeli juttatások közül talán a legismertebbek. Országonként jelentős eltéréseket figyel-

hetünk meg a kifizetett ellátások összegében, illetve a jogosultság feltételeiben.

Magyarországon a családi pótlék (nevelési ellátás, majd iskoláztatási támogatás) alanyi jogon járó támogatási forma, mely a gyermekek számához, életkorához, illetve tanulói jogviszonyához kötött. Az ellátás a gyermek neveléséhez és iskoláztatásához nyújt anyagi segítséget a tankötelezettség teljes időtartamára, annak megszűnését követően pedig a köznevelési intézményben vagy szakképző intézményben tanulmányokat folytató gyermek esetén annak a tanévnek a végéig, amelyben a 20. – sajátos nevelési igényű tanuló esetén 23. – életévét betölti. A támogatás összege a gyermekek számától függően változik, 2021-ben a következőképpen alakult:

- Egy gyermeket nevelő családban 35 euró (egyedülálló szülő esetén 39 euró).
- Két gyermeket nevelő családban 38 euró gyermekenként (egyedülálló szülő esetén 42 euró gyermekenként).
- Három vagy több gyermeket nevelő családban 45 euró gyermekenként (egyedülálló szülő esetén 48 euró gyermekenként).
- Tartósan beteg, fogyatékos gyermeket nevelő család esetén 66 euró (egyedülálló szülő esetén 74 euró).
- 18 év feletti fogyatékkal élő gyermek esetén 58 euró.
- Nevelőszülőknél/nevelőotthonban élő gyermek esetén 42 euró.

Csehországban a szülők jövedelmi helyzetétől teszik függővé a családi pótlék igénybevételét: a család jövedelme nem haladhatja meg a családi létminimum 2,7-szeresét. Az ellátás a tankötelezettség teljesítéséig jár, ezt követően akkor vehető igénybe, ha a gyermek nappali tagozaton továbbtanul, vagy ha egészségügyi állapotából adódóan (pl. fogyatékos) nem vesz részt az oktatásban. A családi pótlék legfeljebb a gyermek 26 éves koráig járhat. A támogatás összegét életkortól függően állapítják meg: 2021-ben 6 év alatti gyermek esetén 25 euró, 6-15 év közötti gyermek után 30 euró, a gyermek 26 éves koráig

pedig 35 euró járt. Amennyiben valamelyik szülő minimálbért kap, vagy egyéb szociális juttatásban részesül (pl. munkanélküli ellátás), akkor ennél magasabb családi pótlék is megállapítható.

Lengyelországban is a jövedelemhez kötik a családi pótlék igénybevételét, és így a szegényebb családoknak jelent segítséget: 2021-ben azok a családok igényelhették, melyek esetében az egy főre jutó havi jövedelem nem haladta meg a 149 eurót, tartósan beteg gyermeket nevelő család esetén a 169 eurót. A lengyeleknél a családi pótlék a gyermek 18 éves koráig jár, azonban kivételeket is megneveznek: továbbtanulás esetén legfeljebb 21 éves korig, fogyatékkal élő gyermek esetén pedig 24 éves korig folyósítható a támogatás. Az ellátás havi összegének a megállapításához a gyermek életkorát veszik figyelembe: 5 év alatti gyermek esetén 21 euró, 5-18 év közötti gyermek után 27 euró, 18-24 éves kor között pedig 30 euró volt a családi pótlék összege 2021-ben. A három- vagy többgyermekes családok a családi pótlék mellett további 21 eurós kiegészítést kapnak havonta – amennyiben a családi pótlékre való jogosultság feltételei fennállnak.

A lengyel kormány 2016-ban bevezette a „*złoty for złoty*” elnevezésű programot, mely kiterjesztette a családi pótlékot a jövedelmi küszöböt átlépő, magasabb jövedelmű családokra is, hozzáátéve, hogy az eredetnél alacsonyabb támogatási összegre jogosultak. Az „*500 Plus*” elnevezésű program bevezetésével pedig a lengyel családok gyermekenként havi 111 euró bevételhez jutnak, függetlenül a jövedelmi helyzettől és a gyermekek életkorától. A támogatás 2019-től már az egy gyermeket nevelő családokat is érinti.

Szlovákiában a családi pótlék – csakúgy, mint Magyarországon – alanyi jogon jár a gyermek 16 éves koráig, vagy legfeljebb 25 éves koráig, amennyiben a gyermek továbbtanult vagy tartósan beteg. 2021-ben a támogatás havi összege gyermekenként 25,5 euró volt. Ezen felül egyszeri 104,76 euróra jogosultak a szlovák szülők, amikor gyerme-

1. táblázat: A családi pótlék jellemzői a visegrádi országokban 2021-ben

Ország	A jogosultság feltétele	Összege alapesetben (gyermekenként, havonta)
Csehország	Jövedelemtől függ	6 év alatt: 25 euró 6-15 év között: 30 euró 15-26 év között: 35 euró
Lengyelország	Jövedelemtől függ	5 év alatt: 21 euró 5-18 év között: 27 euró 18-24 év között: 30 euró
Magyarország	Alanyi jogon jár	1 gyermek: 35 euró 2 gyermek: 38 euró 3 vagy több gyermek: 45 euró
Szlovákia	Alanyi jogon jár	25,5 euró

Forrás: saját szerkesztés a MISSOC 2021-es adatai alapján

kük elkezd az általános iskola első osztályát. Amennyiben a gyermeket nyugdíjas (nagy) szülők nevelik, további 11,96 euró kiegészítés folyósítható havonta.

Anyasági támogatás

Az anyasági támogatás jellegű ellátások mind a négy visegrádi ország családpolitikai eszköztárában megjelennek. Akárcsak a családi pótlék esetén, ennél a támogatási formánál is eltéréseket figyelhetünk meg a jogosultsági feltételekben, illetve a támogatás összegében. Közös jellemző, hogy az anyasági

támogatás összegében kerül kifizetésre az édesanyáknak.

Magyarországon a családi pótlékhoz hasonlóan az anyasági támogatás is független a jövedelmi helyzettől, alanyi jogon jár az édesanyáknak. Az egyszeri juttatás kifizetését ahhoz a feltételhez kötik, hogy az anya a várandóssága időszakában legalább négy alkalommal vegyen részt várandósgondozáson. A támogatás összege 2021-ben egy gyermek után 183 euró (az öregségi nyugdíjminimum 225%-a), ikrek születése esetén 243 euró (öregségi nyugdíjminimum 300%-a) volt gyermekenként.

2. táblázat: Az anyasági támogatás jellemzői a visegrádi országokban 2021-ben

Ország	A jogosultság feltétele	Összege alapesetben (gyermekenként, havonta)
Csehország	Jövedelemtől függ	Első gyermek után: 510 euró Második gyermek után: 393 euró
Lengyelország	Jövedelemtől függ	Egy gyermek után: 221 euró
Magyarország	Alanyi jogon jár; kötelező részvétel 4 várandósgondozáson	Egy gyermek után: 183 euró Ikérsülés esetén: 243 euró
Szlovákia	Alanyi jogon jár	Első három gyermek után: 830 euró Negyedik és további gyermekek után: 151 euró Ikérsülés esetén: + 76 euró

Forrás: saját szerkesztés MISSOC 2021-es adatai alapján

3. táblázat: A csecsemőgondozási díj jellegű ellátások jellemzői a visegrádi országokban 2021-ben

Ország	A jogosultság feltétele	Folyósítás ideje = szülési szabadság hossza	A támogatás összege a nettó bér százalékában
Csehország	Biztosítási jogviszonyhoz kötött, minimum 270 nap	28 hét (ikerszülés esetén 37 hét)	jövedelemtől függ: – napi 46 euróig 100% – 46-70 euró esetén 60% – 70-139 euró esetén 30% legfeljebb napi 57 euró
Lengyelország	Biztosítási jogviszonyhoz kötött, minimum 365 nap	20 hét (ikerszülés esetén 31-37 hét)	100%, de legalább 221 euró havonta
Magyarország	Biztosítási jogviszonyhoz kötött, minimum 365 nap	24 hét	100%
Szlovákia	Biztosítási jogviszonyhoz kötött, minimum 270 nap	34 hét (egyedülálló szülő esetén 37 hét, ikerszülés esetén 43 hét)	75%

Forrás: saját szerkesztés MISSOC 2021-es adatai alapján

Csehországban az anyasági támogatás jellegű ellátás az első, illetve a második gyermek születése után illeti meg az édesanyákat. Akárcsak a családi pótlék esetén, a támogatás kifizetése jövedelemhez kötött: akkor folyósítható, ha a család jövedelme nem haladja meg a családi létminimum 2,7-szeresét. 2021-ben az első gyermek után 510 euró, a második gyermek után 393 euró járt az arra jogosultaknak.

Lengyelországban szintén a jövedelemtől teszük függővé az anyasági támogatás kifizetését: azoknak a családoknak jár, ahol az egy főre jutó havi jövedelem nem haladja meg a 425 eurót. A támogatás összege 2021-ben gyermekekenként 221 euró volt.

Szlovákiában az édesanyáknak járó támogatás folyósítása alanyi jogú, nem kötődik a jövedelmi helyzethez. 2021-ben az első három gyermek után 830 euró, míg további gyermekek születése esetén 151 euró járt. Ikerszülés esetén az alapösszeg 76 euróval növekedett.

Csecsemőgondozási díj

A csecsemőgondozási díj jellegű ellátások mindegyik visegrádi országban elérhetők, és közös jellemzőjük, hogy egyaránt társadalombiztosítási jogviszonyhoz kötöttek. Jelentős különbségeket találunk az egyes országok gyakorlatában, ami a folyósítás idejét, illetve a támogatás összegét illeti.

Magyarországon a csecsemőgondozási díj (CSED) folyósításának feltétele, hogy az édesanya a szülést megelőző két évben legalább 365 napon át biztosított legyen. A támogatás havi rendszerességgel jár a szülési szabadságnak megfelelő időtartamra, mely hazánkban 24 hét. Összege 2021. július 1-től az édesanya korábbi átlagjövedelmének 100%-a.

Csehországban a csecsemőgondozási díj jellegű ellátás feltétele legalább 270 nap biztosítási jogviszony megléte a szülési szabadságot megelőző két évben. A szülési szabadság időtartama normál esetben 28 hét, ikerszülés esetén ez további 9 héttel meghosszabbodik. Ez alatt az időszak alatt az édesanyák a korábbi jövedelmük függvényében kapnak napi ellátást,

amelynek kiszámításához a szülést megelőző átlagjövedelmet veszik alapul: az ellátás összege napi 46 euróig 100%, 46-70 euró esetén 60%, 70-139 euró esetén 30%. Az ellátás maximuma 57 euró naponta.

Lengyelországban a szülési szabadság 20 hétig tart, kivéve ikergyermek szünetése esetén, mely esetben 31-37 hétre növekszik a szabadság időtartama a gyermekek számától függően. A csecsemőgondozási díj igénybevételének feltétele az, hogy az édesanya az elmúlt két évben 365 nap biztosítással rendelkezzen. Az ellátás összege az anya elmúlt egy éves átlagkeresetének 100%-a, de legalább 221 euró havonta.

Szlovákiában a csecsemőgondozási díj folyósításának feltétele, hogy az édesanya a gyermek születését megelőző két évben legalább 270 nap biztosítási idővel rendelkezzen. A szülési szabadság időtartama 34 hét, mely egyedülálló édesanya esetén 37 hétre, ikerszülés esetén 43 hétre hosszabbodik. A támogatás összege a szülést megelőző átlagjövedelem 75%-a.

Gyermekgondozást segítő ellátások

Mindegyik visegrádi országban jelen vannak azok a gyermekgondozást segítő, pénzbeli ellátások, melyek a szülőket rendszeres támogatásban részesítik, így pótolva a kieső munkajövedelmüket. Az egyes országokban eltérések mutatkoznak a jogosultság feltételeiben, a folyósítás időtartamában, valamint a támogatás mértékében.

Magyarországon az ellátások között megkülönböztetjük a gyermekgondozási díjat (GYED), a gyermekgondozást segítő ellátást (GYES) valamint a gyermeknevelési támogatást (GYET).

GYED-re jogosult az a szülő, aki a gyermek születését megelőző két évben 356 napig biztosított volt, és a gyermekét a saját háztartásában neveli. Egy másik kikötés, hogy a szülő a gyermek 6 hónapos koráig nem dolgozhat. A GYED a csecsemőgondozási díj lejártát követő naptól a gyermek két éves koráig folyósítható,

ikrek esetében pedig további egy évvel meghosszabbodik a jogosultsági időszak. A támogatás összege jövedelemarányos, az átlagkereset 70%-a, de gyermekenként legfeljebb a minimálbér duplájának 70%-a lehet. A GYED-nek különböző változatai kerültek bevezetésre az utóbbi években:

- GYED Extra: 2014 óta a gyermekgondozási díj akkor is megilleti a szülőt, ha a gyermeknek testvére születik. Ekkor az idősebb gyermek után járó ellátásról sem kell lemondania a szülőnek.
- Diplomás GYED: A felsőoktatási hallgatók is igénybe vehetik a gyermekgondozási díjat abban az esetben, ha a gyermek születését megelőző két évben legalább két aktív félévvel rendelkeznek, valamint legfeljebb egy év telt el a hallgatói jogviszony szüneteltetése/megszűnése óta. A támogatás összege a minimálbér 70%-a. (Mesterképzésben és doktori képzésben részt vevő hallgatók esetében a garantált bérminimum 70%-a.)
- Nagyszülői GYED: A Családvédelmi Akcióterv keretében lehetővé vált, hogy 2020-tól kezdődően a még aktív, dolgozó nagyszülők is igénybe vehetik a gyermekgondozási díjat, amennyiben a szülők helyett vállalják az unoka gondozását. Egy időben csak az egyik nagyszülő jogosult a támogatásra, de akár több unoka után is igényelhetik azt. Az intézkedés a kisgyermekes szülők munkába való visszatérését segíti elő (ÁSZ, 2021).

A GYES (korábbi elnevezésén gyermekgondozási segély) alanyi jogon járó pénzbeli támogatás, mely a gyermekét a saját háztartásában nevelő szülő részére jár. A támogatás folyósítása alapesetben a gyermek 3 éves koráig tart, ám szólnunk kell néhány kivételről, mégpedig, hogy ikrek esetén 6 évre, tartósan beteg gyermek esetén pedig 10 évre hosszabbodik a jogosultsági időszak. Csakúgy, mint a GYED esetében, a szülő a gyermek féléves koráig nem dolgozhat, ám ezt követően időbeli korlátozás nélkül végezhet munkát. A gyermekgondozást segítő ellátás összege gyermekenként az öreg-

4. táblázat: A gyermekgondozást segítő ellátás jellemzői a visegrádi országokban 2021-ben

Ország	A jogosultság feltétele	Folyósítás ideje	A támogatás havi összege alapesetben
Csehország	alanyi jogon jár	4 év	átlag 245,3 euró (egész időszakra: 11775 euró)
Lengyelország	minimum 6 hónap biztosítási jogviszony, jövedelemtől függ	2 év	89 euró
Magyarország	alanyi jogon jár	3 év	81 euró
Szlovákia	alanyi jogon jár	3 év	275,9 euró

Forrás: saját szerkesztés MISSOC 2021-es adatai alapján

ségi nyugdíjminimummal egyezik meg, mely 2021-ben 81 euró volt. A GYES-t a gyermek egy éves korától kezdődően a nagyszülő is igényelheti, azzal a kikötéssel, hogy a gyermek három éves koráig nem dolgozhat.

A GYET olyan pénzbeli juttatás, melyre a három vagy több gyermeket nevelő családok jogosultak. A gyermeknevelési támogatás a legfiatalabb gyermek 3 éves korától a 8. életévének betöltéséig folyósítható egészen addig, amíg a 18 évnél fiatalabb gyermekek száma három alá csökken a családban. A támogatásra jogosult szülő legfeljebb heti 30 órában végezhet munkát. Az ellátás havi összege megegyezik az öregségi nyugdíjminimum összegével függetlenül a gyermekek számától.

Csehországban a gyermekgondozási ellátás univerzális, és legfeljebb a gyermek 4 éves koráig folyósítható az egyik szülő részére, aki a gyermek gondozását „teljes munkaidőben” végzi. A támogatás havi összegét a szülő választhatja meg – amennyiben az egyik szülő biztosítási jogviszonnyal rendelkezik –, és ennek összegét három havonta lehetősége van módosítani. 2021-ben az egész időszakra folyósítható összeg legfeljebb 11775 euró volt, ikergyermekek esetén 17663 euró. Amennyiben sem az édesanya, sem az édesapa nem rendelkezik betegbiztosítással, abban az esetben az ellátás mértéke havonta legfeljebb 393 euró lehet.

Lengyelországban a gyermekgondozást segítő ellátás igénybevételének feltétele, hogy a

támogatásra jogosult szülő a gyermek születése előtt legalább 6 hónapig munkát végezzen, és a család egy főre jutó jövedelme ne haladjon meg az előző évi átlagbér 25%-át. Az ellátás összege havi 89 euró, amit általában a gyermek két éves koráig folyósítanak, ám akadnak kivételek is: ikrek vagy egyedülálló szülő esetében 36 hónapig, tartósan beteg gyermek esetén pedig 72 hónapig jár. 2021-ben Lengyelországban bevezetésre került egy újfajta ellátás a gyermek gondozási költségeinek fedezésére, mely a második, illetve a további gyermek születésekor illeti meg a szülőket. A mintegy 2648,88 eurós támogatást a szülők rugalmasan használhatják fel a gyermek egy éves korától harmadik életévének betöltéséig (gov.pl/web/polski-lad/rodzina-i-dom-w-centrum-zycia).

Szlovákiában a gyermekgondozást segítő ellátás a gyermek 3 éves koráig illeti meg a szülőt, vagy legfeljebb 6 éves koráig, amennyiben a gyermek tartósan beteg. A támogatás összege nem függ a család jövedelmétől: havi összege 2021-ben 275,9 euró volt, míg ikergyermekek esetén 25%-kal magasabb. Feltétele, hogy a gyermek óvodába, iskolába járjon, amennyiben ez nem teljesül, akkor a támogatás összegét három hónapig a felére csökkentik. Szlovákiában a gyermekgondozást segítő ellátás kiegészül a gyermekgondozási támogatással, melyet a szülők a gyermekük nappali ellátásának finanszírozásához igényelhetnek. Összege a következők szerint alakult 2021-ben: havi 280 eurót igényelhetett az a szülő,

aki magángondozót fizetett 0-3 éves korcsoportba tartozó gyermeke ellátásáért, 80 euró járt akkor, ha a gyermek állami bölcsődébe vagy óvodába járt, és 41,1 euróval lehetett számolni abban az esetben, ha a gondozást más személy (pl. a nagyszülő) biztosította. A 4. táblázat kizárólag a szűken értelmezett gyermekgondozást segítő ellátás sajátosságait foglalja össze.

Lakhatási/otthonteremtési támogatás

A lakhatási, otthonteremtési támogatás egy kevésbé elterjedt családtámogatási forma Európában, ám a visegrádi országokban megtalálhatjuk valamelyik változatát.

A magyar családpolitika egyik kulcselemét az otthonteremtési támogatások jelentik. A Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) 2015-ben került bevezetésre azzal a céllal, hogy a magyar családok lakásépítését és -vásárlását támogassa, valamint otthonteremtési kamattámogatást nyújtson. (Fontos megjegyezni, hogy már ezt megelőzően is működött hazánkban úgynevezett otthonteremtési program hasonló célokkal.) A vissza nem térítendő támogatás új lakás vásárlásához vagy építéséhez, valamint ma már használt lakás vásárlásához vagy bővítéséhez is igényelhető azzal a feltétellel, hogy a család legalább egy gyermeket vállal. Új lakás vásárlásakor a támogatás összege egy gyermek esetén 1691 euró, két gyermek esetén 7328,72 euró, három vagy több gyermek esetén 28187,4 euró. A vissza nem térítendő állami támogatás mellé kamattámogatott lakáshitel is felvehető a gyermekek számától függően, legfeljebb 42281,1 euró összegben (ÁSZ, 2021).

2019-ben a Családvédelmi Akciótervnek köszönhetően tovább bővültek azok a magyar családtámogatási eszközök, melyek az otthonteremtést segítik elő:

- Új elemekkel bővült a CSOK, például bevezetésre került a falusi CSOK, melyet azokon a településeken lehet igényelni, ahol a népességszám az elmúlt években erőteljesen csökkent. Célja a vidék megtartó erejének a növelése.

- A Babaváró támogatás a fiatalok számára járul hozzá a felelős életkezdéshez és otthonteremtéshez. A 2019-2022 közötti időszakban igényelhető kamatmentes kölcsön összege 28187,4 euró, ami szabad felhasználású. Amennyiben a házaspár gyermeket vállal, akkor 3 éven keresztül szünetel a kölcsön törlesztése, a második gyermek születését követően pedig elengedésre kerül a tartozás 30%-a, míg a harmadik gyermek érkezését követően a fennmaradó teljes összeget átvállalja az állam.
- A jelzáloghitelhez nyújtott támogatás keretében 2019-től a második gyermek születését követően 2818,74 eurót, a harmadik és minden további gyermek születésekor pedig 11274,96 eurót vállal át az állam a családoktól.

2021-től további elemek kerültek bevezetésre a magyar családpolitikába, melyek szintén az otthonteremtést hivatottak elősegíteni, mint például:

- Az újépítésű otthonok áfakulcsa 27%-ról 5%-ra csökkent a 150 négyzetméter alatti lakások és a 300 négyzetméter alatti családi házak esetében.
- Illetékmentesség jár azoknak a családoknak, akik a Családi Otthonteremtési Kedvezménnyel vásárolnak új vagy használt ingatlant.
- Az otthonfelújítási támogatás bevezetésével az állam a lakásfelújítási költségek felét, de legfeljebb 8413,06 eurót átvállal azoktól a családoktól, amelyek legalább egy gyermeket nevelnek.
- Tovább bővült a CSOK igénybevételenek lehetősége a családi házak tetőterének beépítéséhez, mely által lehetővé vált a többgenerációs otthonok kialakítása (ÁSZ, 2021).

Csehországban lakhatási támogatás segíti a családokat kiadásaink fedezésében. Az ellátást azok a családok igényelhetik, ahol a lakhatási költségek – pl. bérleti díj, energiaköltségek – meghaladják a család jövedelmének 30 százalékát (Prágában a 35 százalékát). A

támogatás összegét családonként állapítják meg, a gyermekek számától, a lakás típusától, a településnagyságtól függően. Ezen túlmenően úgynevezett lakáspótlék is igényelhető a leginkább rászoruló családok számára (MIS-SOC, 2021).

Lakhatási költségeik fedezésére a lengyel családok is igényelhetnek támogatást, melynek összegét egyedileg állapítják meg. Lengyelországban az elmúlt évtizedben több otthonteremtési program működött („Family-at-Home”, „Homes for the Young”, „Home Plus”), melyeket azzal a céllal hozták létre, hogy támogassák a lengyel fiatalokat és családokat saját lakásuk/házuk megvásárlásában (Heldak–Pluciennik, 2019). 2021-ben a magyar Családi Otthonteremtési Kedvezményhez hasonló lakáshitel konstrukciót vezettek be, melynek keretében a lakáshitelek felvételéhez szükséges saját hozzájárulást 22063 euróig az állam biztosítja. A család bővülésével a hiteltörlesztéshez vissza nem térítendő állami támogatás is jár: a második gyermek születése után 4412,60 euró, majd a harmadik és további gyermek születését követően további 13237,80 euró összegben. Szintén a családokat segíti az az intézkedés, mely lehetővé teszi, hogy a 70 négyzetméternél kisebb családi házak építését bejelentés alapján, hatósági engedély nélkül el lehet kezdeni, időt és pénzt megtakarítva így (gov.pl/web/polski-lad/rodzina-i-dom-w-centrum-zycia).

Szlovákiában az Állami Lakásfejlesztési Alapon keresztül támogatják a fiatal házaspárokat. A 35 évnél fiatalabb házaspárok – az életkori korlát mindkét félre vonatkozik – maximum 120000 eurós hitelt igényelhetnek igen kedvező kamatlábbal. A támogatást új vagy használt lakás/ház építésére/vásárlására, illetve felújításra egyaránt fel lehet használni. A támogatáshoz való hozzájutás nem kapcsolódik a gyermekvállaláshoz, ugyanakkor gyermek születését követően 2000 euró elengedésre kerül a hitel összegéből (sfrb.sk/ziadatel/mladomanzelska-pozicka).

A V4 ORSZÁGOK CSALÁDPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEI – KÖZVETETT PÉNZBELI JUTTATÁSOK

A családtámogatási eszközök fontos csoportját képezik a közvetett pénzbeli juttatások, melynek legismertebb változatát az adórendszeren keresztül adható családtámogatások jelentik. A családi adókedvezmény valamennyi visegrádi országban megtalálható, összege azonban országonként eltér.

Magyarországon az adórendszeren keresztül nyújtott családtámogatások között megkülönböztetjük a családi adó- és járulékkedvezményt, valamint egyéb kisebb mértékű adókedvezményeket, úgy, mint az első házások adókedvezménye, a négy- vagy többgyermekes anyák, illetve a 25 év alatti fiatalok személyi jövedelemadó-mentessége (csalad.hu). A családi adókedvezmény hazánkban nemcsak a személyi jövedelemadóból, hanem a társadalombiztosítási járulékból is érvényesíthető. Igénybevételének feltétele a családi pótlékra való jogosultság, és már a várandósság 91. napjától igényelhető. Az adókedvezmény összege a gyermekek számától függően változik: 2021-ben egy gyermek esetén 336 euró, két gyermek után 684 euró, míg három vagy több gyermek esetén 1128 euró volt az adókedvezmény éves összege (MISSOC, 2021).

A Csehországban alkalmazott családi adókedvezmény rendszere hasonlóságot mutat a hazaival. A szülő akkor jogosult az adókedvezményre, ha a saját háztartásában neveli a 18 év alatti (továbbtanulás vagy tartós betegség esetén 26 év alatti) gyermekét. Jogosultság esetén az adóalapot meghatározott összeggel csökkentik, mely a gyermekek számától függően alakul: évi 623 euró kedvezmény jár az első gyermek után, 915 euró a második gyermek után, és 1141 euró a harmadik és a további gyermekek születését követően (PWC, Worldwide Tax Summaries).

Lengyelországban a családi adókedvezmény összege szintén a gyermekek számától függően kerül megállapításra. 2021-ben a

5. táblázat: A családi adókedvezmény jellemzői a visegrádi országokban

Ország	Adókedvezmény éves összege
Csehország	1 gyermek után: 623 euró 2 gyermek után: 915 euró 3 vagy több gyermek után: 1141 euró
Lengyelország	1 gyermek után: 245 euró (feltétel: a szülő éves jövedelme ne haladja meg 24754 eurót) 2 gyermek után: 245 euró 3 gyermek után: 442 euró 4 vagy több gyermek után: 596 euró
Magyarország	1 gyermek után: 336 euró 2 gyermek után: 684 euró 3 vagy több gyermek után: 1128 euró
Szlovákia	0-6 éves: 557,3 euró 6-15 éves: 473,6 euró 15 éves kora felett: 278,6 euró

Forrás: saját szerkesztés a MISSOC és a PWC 2021-es adatai alapján

következőképpen alakult: egy gyermek után a jövedelemadó évi 245 euróval csökkent, amennyiben a szülők éves jövedelme nem haladta meg a 24754 eurót, egyedülálló szülő esetén ennek felét. A második gyermek után szintén évi 245 euró családi adókedvezmény járt, majd a harmadik gyermek születését követően már 442 euróra emelkedett a kedvezmény összege. A negyedik és minden további gyermek után évi 596 euró járt. Fontos kiemelni, hogy a második gyermek születését követően már nem veszik figyelembe a család jövedelmi helyzetét. Továbbá az adórendszeren keresztül adható támogatások között említeném meg a 26 év alatti fiatalok személyi jövedelemadó mentességét (PWC, Worldwide Tax Summaries).

Szlovákiában a jövedelemadó kedvezmény azon szülők részére biztosított, akik a gyermeküket (legfeljebb 25 éves koráig) a saját háztartásukban nevelik. A családi adókedvezmény összege 2021-ben gyermekeként a következőképpen alakult: a gyermek hatéves koráig 557,3 euró, 6-15 éves koráig 473,6 euró, míg 15 éves kora felett 278,6 euró adóból levonható kedvezmény járt (MISSOC, 2021).

ÖSSZEZÉS

Tanulmányomban a visegrádi országok családpolitikai intézkedéseit vázoltam fel, és vettem össze a pénzbeli juttatásokra vonatkozóan. A V4 országok családpolitikáját tekintve megállapíthatjuk, hogy hasonló eszköz- és intézkedéscsomagokkal rendelkeznek, ugyanakkor mélyebb vizsgálatokat követően számos eltérést is felfedezhetünk az alkalmazott eszközök sajátosságaiban, feltételrendszerükben. Tanulmányomban szóltam a közvetlen pénzbeli ellátásokról, valamint az adórendszeren keresztül adható, közvetett családtámogatásokról. A területi korlátok miatt a többi kategóriára nem tértem ki.

A családpolitikai intézkedések legfontosabb csoportját a közvetlen pénzbeli juttatások jelentik, amelyek közül a családi pótlék, az anyasági támogatás, a csecsemőgondozási díj, a gyermekgondozást segítő ellátás és a lakáscélú/otthonteremtési támogatások egyaránt megtalálhatók a visegrádi országok eszközei között. A családi pótlék és az anyasági támogatás Csehországban és Len-

gyelországban a jövedelemtől függ, s ezáltal elsősorban az alacsonyabb jövedelmű családokat segíti, míg Magyarországon és Szlovákiában alanyi jogon jár minden édesanyának. A családi pótlék összege országonként hasonlóképpen alakul, ám az anyasági támogatás esetén jelentős eltéréseket figyelhetünk meg: Magyarországon és Lengyelországban alacsonyabb, Csehországban és Szlovákiában jóval magasabb az egyösszegű kifizetések összege. A csecsemőgondozási díj jellegű ellátások esetén a folyósítás ideje a szülési szabadság hosszával egyezik meg, mely országonként eltérő: 20 hét (Lengyelország) és 34 hét (Szlovákia) között változik. Az ellátás kifizetése mind a négy országban biztosítási jogviszonyhoz kötött. Hazánkban és Lengyelországban a szülési szabadság időtartamára az édesanya korábbi átlagjövedelmének 100%-a jár, Szlovákiában 75%-a, míg Csehországban a csecsemőgondozási díj összegét is a jövedelemtől függően állapítják meg. A gyermekgondozást segítő ellátás többnyire alanyi jogon jár a visegrádi országokban, kivétel ez alól Lengyelország, ahol a támogatás folyósítása jövedelmi korláthoz kötött. Eltéréseket figyelhetünk meg a jogosultság időtartamában és az ellátás havi összegében is: a leghosszabb ideig (4 év) Csehországban jár, s havi összege Szlovákiában a legmagasabb (276 euró). Kiemelendő Magyarország példája, ahol olyan további pénzübeli juttatásokat is megtalálunk, mint a gyermekgondozási díj és annak változatai, valamint a gyermeknevelési támogatás.

Az otthonteremtési támogatásokra a visegrádi országok közül Magyarországon fektetik a legfőbb hangsúlyt. Hazánkban rendkívül széles körű támogatási lehetőségek állnak a családok rendelkezésére lakásvásárlásra, építésre. Úgy vélem, hogy a magyar családpolitika legnépszerűbb elemeit a Családi Otthonteremtési Kedvezmény és a Babaváró támogatás jelentik. A visegrádi négyek közül Lengyelországban találunk a magyarhoz hasonló jellegű otthonteremtési programot.

A közvetlen pénzübeli juttatások mellett mindegyik visegrádi ország gyakorlatában fellelhetők az adórendszeren keresztüli családtámogatások. Ezek közül a legismertebb a családi adókedvezmény, amelyet többnyire a gyermekek számától függően állapítanak meg, kivéve Szlovákiában, ahol az életkort veszik figyelembe. Az adókedvezmény összege egy gyermek után a csehknél a legmagasabb, a lengyeleknél – ahol a jövedelmi helyzettől is függővé teszik – a legalacsonyabb. Kiemelendő, hogy hazánkban a társadalombiztosítási járulékból is érvényesíthető a családi adókedvezmény, sőt további adókedvezmények biztosítottak az első házásoknak, a négy- vagy többgyermekes édesanyáknak, illetve a 25 év alatti fiataloknak.

Összességében kijelenthetjük, hogy a visegrádi országok családtámogatási rendszerei számos eszközzel bővültek az elmúlt években. A támogatások leginkább a nagycsaládosoknak kedveznek, ám az egy, illetve két gyermeket nevelő családok is egyre több kedvezményhez jutnak. Fontos megjegyezni, hogy míg Lengyelország és Csehország többnyire a jövedelmi helyzettől teszi függővé a támogatások folyósítását, s így leginkább a rászoruló családokat támogatja, addig hazánkban és Szlovákiában a legtöbb családtámogatás alanyi jogon jár.

A későbbiekben szükségesnek tartom a most kimaradt kategóriák – pl. családbarát vállalati gyakorlatok, kisgyermekkorú univerzális ellátások – vizsgálatát is annak érdekében, hogy teljes körű képet kapjunk a V4 országok családtámogatási rendszereiről. S nem hagyhatjuk figyelmen kívül az elmúlt években bevezetett és megújított családpolitikai intézkedések eredményeit. A családtámogatások hatására valóban javultak a demográfiai mutatók? Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre csak hosszabb idő elteltével tudunk válaszolni, ám az eddig ismert eredmények bizakodásra adnak okot. Az Állami Számvevőszék elemzése bemutatja, hogy 2010 és 2018 között a visegrádi országokban növekedett a termékenységi ráta, például

hazánkban 1,25-ről 1,55-ra (ÁSZ, 2021). Az elemzés előrevetíti, hogy egyéb tényezők mellett a családpolitika is képes lehet pozitív hatást gyakorolni a demográfiai folyamatokra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Állami Számvevőszék (2021): Családpolitika elemzés. Budapest. https://www.aszhirportal.hu/storage/files/files/elemzesek/2021/csaladpolitika_20210126.pdf?ctid=1259 (letöltve: 2022.01.10.)

Botos Katalin (2018): Az előregedő társadalom problémái. *Polgári Szemle*, 14. évf., 4–6. sz., 95–104., DOI: 10.24307/psz.2018.1208

Czibere Ibolya (2020): A családstruktúra jellemző típusai a mai magyar társadalomban. In: Gergely András et al. (szerk.) *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Timea tiszteletére*. Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság, Budapest.

Demény Pál (2016): Európa két demográfiai kihívása: a látható és a fel nem ismert. In: Demény Pál (2016): *Népességgpolitika. A közjó szolgálatában*. KSH Népességtudományi Kutatóintézet, 357–367.

Dursun, Aslihan (2019): Demographic suicide of Europe. *Istanbul 29 Mayıs University, Istanbul*.

Eurostat: Fertility statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics (letöltve: 2022.01.02.)

Gauthier, Anne H. (2000): Public policies affecting fertility and families in Europe: A survey of the 15 member states. *European Observatory on Family Matters, Low Fertility, families and Public Policies, Sevilla*.

Heldak, Maria – Pluciennik, Monika (2019): Financing Housing Support Programs in Poland in the Light of National Housing Resources. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, Volume 471, Issue 11*.

Hoffman István (2013): *Családpolitika. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Vezető- és Továbbképzési Intézet, Budapest*.

Horváth-Szabó Katalin (2014): Változó világ – változó családok. *Kihívások és megoldások. Vigilia*, 79. évf., 5. sz., 322-331.

Inglot, Tomasz (2008): *Welfare States in East Central Europe 1919-2004*, Cambridge University Press, Cambridge.

Joint Declaration of V4 Ministers Responsible for Family Issues, Warsaw, May 13, 2021. <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2021/joint-declaration-of-v4> (letöltve: 2022.01.13.)

Kreiszné Hudák Emese – Varga Péter – Várpalotai Viktor (2015): A demográfiai változások makrogazdasági hatásai Magyarországon európai uniós összehasonlításban. *Hitelintézetű Szemle*, 14. évf., 2. sz., 88–127.

Lakner Zoltán (2012): *Szociálpolitika. Pázmány Szociális Tudományok sorozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest*.

Lengyel családtámogatások: <https://www.gov.pl/web/polski-lad/rodzina-i-dom-w-centrum-zycia> (letöltve: 2022.01.10.)

MISSOC (Mutual Information System on Social Protection) – Az Európai szociális védelemről szóló kölcsönös tájékoztatási rendszer – összehasonlító táblázatai:

<https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/results/> (letöltve: 2022.01.02.)

PWC: *Worldwide Tax Summaries*: <https://taxsummaries.pwc.com/> (letöltve: 2022.01.15.)

Sorokin, Pitirim (1956): *The American Sex Revolution*, Porter Sargent Publishers, Boston.

Stephan, Haggard, – Robert, F. Kaufman (2008): *Development, Democracy, and Welfare States: Latin America, East Asia, and Eastern Europe*, Princeton University Press, New Jersey.

Surányi Éva – Danis Ildikó – Herczog Mária (2010): *Összefoglalás és szakpolitikai javaslatok*. In: Surányi Éva et al. (szerk.): *Családpolitika más-más szemmel. Eltérő nézőpontok, megközelítések, változó gyakorlatok a hazai és a nemzetközi családpolitikában*. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest.

Szlovák lakástámogatások: <https://www.sfrb.sk/ziaadatel/mladomanzelska-pozicka/> (letöltve: 2022.01.20.)

Temesváry Zsolt (2016): A visegrádi országok családpolitikája. *Kapocs*, 16. évf., 74. sz., 3-13.

Thevenon, Olivier (2011): *Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis*. *Population and Development Review*, vol. 37., no. 1., 57-87.

- V4 Országok Parlamentjeinek családpolitikai kérdésekkel foglalkozó bizottságainak találkozója – Következtetések – Budapest, 2017. december 20-21. https://www.parlament.hu/documents/1869554/1915337/V4_Nepjoleti_Kovetkeztetesek_2017-1221.pdf/c6913108-5d8c-c935-ebb2-8523cc864794 (letöltve: 2022.01.13).
- Vaskovics László (2014): Családszerkezeti átalakulások európai kitekintésben. Szociológiai Szemle, 24. évf., 1. sz., 5–39.
- Zimmerman, Carle C. (1947): Family and Civilization, Harper and Brothers, New York.